

УДК 336.71.003.2

С. Ф. Смерічевський, д-р екон. наук, проф., **О. І. Клімова**, аспірантка,
Донецький державний університет управління

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИЧНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ АНАЛІЗУ СТІЙКОСТІ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ

У статті досліджена актуальна проблема удосконалення методичного інструментарію аналізу стійкості комерційного банку. Розглянуто шість напрямів комплексної методики аналізу стійкості комерційного банку. Визначено чинники, що негативно впливають на стійкість комерційних банків в Україні.

Ключові слова: аналіз, стійкість, комерційний банк, методика, інструментарій, економічна інформація.

Постановка проблеми. На сучасному етапі економічного розвитку в Україні склалися специфічні умови як в економічній сфері у цілому, так і в банківській системі зокрема. Це пов'язано насамперед із нестабільністю законодавства, втратою довіри населення до держави й до банків.

За даними досліджень МВФ, у період з 1980 року більше двох третин країн – членів МВФ зіткнулись із серйозними економічними труднощами, пов'язаними з проблемами у банківському секторі. Криза ощадно-позичкової системи США мало не підірвала економічний потенціал цієї країни й потребувала величезних “ін’єкцій” державних коштів. Від серйозних банківських криз потерпали країни Скандинавії, Латинської Америки та Південно-Східної Азії [1]. Вирішення цих проблем неможливе без стійкого банківського сектору економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання забезпечення стійкості комерційних банків та її аналізу досліджували як зарубіжні (К. Дж. Барлтруп, Д. Блекуелл, Е. Дж. Долан, Р. Міллер, П. Роуз, Е. Гілл, Д. Стоун, П. Уілсон, Д. С. Кідуелл, С. Хьюс, Д. Ван-Хуз, Д. Мак Нотон, Р. Петерсон, Е. Рід, С. Андрюшин, Л. Батракова, С. Ковальов, О. Лаврушин, В. Кромонов, С. Панова), так і вітчизняні вчені-економісти (А. Мороз, В. Кочетков, А. Пересада, А. Єпіфанов, І. Сало, І. Волошин, А. Мазаракі, В. Науменко, М. Савлук, А. Герасимович, О. Тридід, В. Коваленко, О. Шевцова, І. Чмутова, Н. Шульга та інші).

Не вирішені раніше частини проблеми. У вітчизняній економічній літературі поки що не існує єдиної методики визначення стійкості комерційного банку, недостатньо дослідженими залишаються окремі методи забезпечення фінансової стійкості комерційного банку. Зазначене

зумовлює необхідність удосконалення методики аналізу стійкості комерційних банків.

Мета статті – удосконалити методику аналізу стійкості комерційного банку.

Виклад основного матеріалу. Найважливішою складовою діяльності комерційного банку є його вплив на стійкість банківської системи в цілому. Це предмет державного регулювання, контролю та нагляду за діяльністю банків в усьому світі. Питання стійкості комерційного банку слід розглядати з точки зору банку, що має всі ознаки відкритої системи – впорядкованої, такої, що самостабілізується й самоорганізується, цілісності.

Стійкість в економічному аналізі традиційно визначається через систему кількісних та якісних показників, що описують структуру капіталу комерційної організації, ступінь концентрації її власного й позикового капіталу, фінансовий важіль, достатність фінансування активів з різною ліквідністю джерелами різного терміну й ступеня постійності [2, с. 47]. Стійкість – це системне поняття, яке визначає функціонування комерційного банку як системи в цілому та передбачає одночасне виконання необхідних умов щодо таких його окремих елементів, як: капіталізація, ліквідність, платоспроможність, резервування, зростання якісних активів і капіталу, дотримання валютної позиції, сумарного ризику тощо. Невиконання хоча б однієї із зазначених умов свідчить про фінансову нестійкість банку [3, с. 12].

При цьому слід відзначити, що поняття стійкості ширше ключових понять аналізу (ліквідності, платоспроможності, кредитоспроможності тощо). І більше того, оцінка стійкості тісно пов'язана й спирається на оцінку ліквідності та платоспроможності. Отже, визнається комплексність стійкості як характеристики якості діяльності банку.

Категорія стійкості для банку має кілька аспектів, що пояснюється різницею інтересів груп користувачів інформації про діяльність банку. З позиції клієнтів і вкладників стійкий банк асоціюється з упевненістю в тому, що банк виконає взяті на себе зобов'язання. Дещо інші відтінки має поняття стійкості з позиції самого банку. Однак і тут не все однозначно. Наприклад, акціонери банку, інвестуючи в банківську діяльність свої капітали, вважають, що банк стане прибутковим місцем розміщення капіталу, що саме тут буде отримано прибуток, рівнозначний прибутку від вкладень в інші сектори економіки. У цілому вони зацікавлені в достатньому доході на свій капітал. Є своя позиція й у співробітників банку, які зацікавлені в безперервності роботи в даній кредитній установі, а отже, і в отриманні високої заробітної плати. На їхню думку, стійкий банк – це такий, який дає їм упевненість у добре оплачуваному працевлаштуванні.

Таким чином, категорія стійкості комерційного банку включає два аспекти: об'єктивний – це здатність банку виконати взяті на себе конкретні зобов'язання, та суб'єктивний – здатність вселити упевненість у виконанні своїх зобов'язань.

Стійкість комерційного банку визначається через систему показників, що описують: якість активів банку; якість ресурсної бази; якість банківських продуктів і послуг; рентабельність діяльності банку; управління ризиками; якість менеджменту банку.

У теорії та практиці банківського менеджменту традиційно виділяють такі найважливіші напрями аналізу стійкості комерційного банку, як ліквідність, платоспроможність, грошові потоки, прибутковість окремих операцій і послуг, достатність капіталу. При цьому в українському контексті прийнято пов'язувати ці напрями аналізу з напрямками державного контролю й нагляду з боку НБУ.

Аналіз супроводжується виділенням низки якісних і кількісних показників. Інформація про рівень цих показників доступна в режимі реального часу, накопичується та узагальнюється за будь-який період роботи банку, від кількох днів до кількох місяців або років. Інформаційна база аналізу передбачає можливість проведення будь-якого виду аналізу – ретроспективного, оперативного, перспективного, стратегічного.

Система економічної інформації, що забезпечує аналіз фінансової стійкості комерційного банку, відображена на рис. 1.

Ефективність аналітичних процедур багато в чому обумовлюється якістю внутрішньої інформації, яка становить більшу частину всієї інформаційної бази. Найбільш суворі вимоги традиційно ставляться до облікових джерел інформації. Вони поєднують у собі формалізовані критерії організації їх збору та узагальнення, а також високий ступінь затребуваності з боку різних груп користувачів. Дані обліку й звітність банків більше, ніж будь-якої іншої комерційної організації, підлягають контролю та нагляду з боку державних та інших регулюючих органів (НБУ, Міністерства фінансів, Державної комісії з ринку цінних паперів та фондового ринку, Державного комітету статистики та ін.), що, з одного боку, спрощує процес систематизації інформації (коли процедури докладно описані в нормативних актах, які регулюють банківську діяльність), а з іншого – підвищує мінімальний рівень вимог до якості інформації.

Особливе місце в методиці аналізу стійкості банку займає зовнішня інформація. Вона є відображенням взаємодії банку із зовнішнім середовищем. Великий масив зовнішньої інформації – банківське законодавство. Цей вхідний потік надзвичайно рухливий, інформація

в ньому постійно актуалізується, що ускладнює завдання аналітика, який повинен не тільки враховувати сучасний стан питання, а й моделювати майбутню ситуацію з урахуванням змін у законодавстві, які ще не набули чинності.

Рис. 1. Інформаційне забезпечення аналізу стійкості комерційного банку

Аналітики збирають довідкову інформацію для різних цілей – наприклад, для проведення переоцінки майна банку, складання звітності відповідно до міжнародних стандартів обліку та звітності, подання за підсумками року інформації акціонерам. До довідкової інформації належать: зовнішні нормативи (нормативи, встановлені НБУ, партнерами по операціях, центральними банками інших країн, якщо у банку діє закордонна філія або представництво); дані про ціни на інформацію, устаткування, послуги банків і небанківських кредитних установ і т.д.

Ситуація на галузевих ринках впливає на діяльність банківської клієнтури. Вітчизняні комерційні банки тісно пов'язані зі своєю клієнтською базою, а тому зміни в діяльності клієнтів є для банку важливою вхідною інформацією для аналізу та управління власною діяльністю. За кордоном звичайною практикою є збір та обробка даних про клієнтуру, в тому числі потенційну, контрагентів, конкурентів. Проведення такого зовнішнього економічного аналізу забезпечує менеджмент необхідною інформацією для внутрішньобанківського аналізу та управління.

Комплексна методика аналізу стійкості комерційного банку реалізується за такими напрямками:

1. Методика аналізу якості активів банку, що включає кілька окремих методик, а саме: аналіз ліквідності, аналіз платоспроможності, аналіз прибутковості окремих банківських операцій, розрахунок ризиковості банківських активів для оцінки достатності власного капіталу, аналіз диверсифікованості (або, навпаки, концентрації) портфеля активів.

2. Методика аналізу якості власного капіталу банку, що заснована на вирішенні двох завдань: 1) аналіз та оцінка якості власного капіталу (поелементний аналіз складу та структури банківського капіталу; аналіз формування та зміни статутного капіталу банку; оцінка виконання вимог НБУ з формування статутного капіталу); 2) аналіз достатності власного капіталу для масштабів діяльності банку (аналіз виконання й динаміки нормативу НБУ щодо достатності капіталу банку (Н4), коефіцієнтний аналіз достатності капіталу).

3. Методика аналізу ресурсної бази банку, що включає аналіз якості ресурсів (їх відповідності стану ринку банківських послуг і політики банку у сфері розміщення коштів) та аналіз ступеня їх постійного осідання на рахунках банку.

4. Методика аналізу якості банківських продуктів і послуг, яка будується на аналізі та оцінці таких показників якості банківських послуг: інтелектуальний капітал; надійність; своєчасність; повнота; соціально-психологічний показник; доступність; комунікативність; безпека. Аналіз якості банківських продуктів і послуг пов'язаний з вирішенням низки протиріч, що виникають у процесі надання послуг. Ці протиріччя викликані необхідністю пов'язання вимог і запитів клієнтів банку з можливостями їх задоволення з боку банку. Тут важливо, щоб сторони однозначно оцінювали якість наданої послуги. Аналіз якості банківських послуг забезпечує вирішення стратегічних завдань розвитку й зміцнення фінансового стану банку шляхом поточного контролю досягнутих результатів. Аналіз реалізується на вищому рівні управління, оскільки вимагає доступу до всієї інформації про діяльність банку та повноважень щодо прийняття рішень стратегічного характеру. У процесі аналізу якості банківських послуг аналітик використовує весь масив інформації, яку він одержує за результатами аналізу поточної діяльності. Результатом проведення аналізу є зміни, що вносяться до стратегії розвитку банку, інших документів, які прийнято називати програмними.

5. Методика аналізу рентабельності банку, що включає оцінку рівня таких груп показників: рентабельність власного капіталу; рентабельність активів; рентабельність продажів. Величина активів і власного капіталу визначається за формулою середньої хронологічної за даними банківських балансів. Цей прийом дозволяє забезпечити дотримання основного принципу аналізу – порівнянність даних, оскільки доходи й прибуток є інтервальними показниками, розраховуються наростаючим підсумком з початку звітного періоду, а залишки активів і власного капіталу за балансом – показники моментні й визначаються на певну дату. Таким чином, доходи й прибуток враховують усі особливості діяльності в періоді, а активи та власний капітал необхідно скоригувати. У процесі поточної діяльності необхідно забезпечити перевищення темпів зростання доходів банку над темпами зростання його активів. Тільки при дотриманні цієї умови досягається зростання банку та його розвиток. Доходи аналізуються за джерелами їх отримання. Підхід може бути традиційним: процентні доходи (у розрізі їх видів), інвестиційні доходи, інші (непроцентні) доходи. Витрати враховують, окрім процентних, витрати, пов'язані з підтриманням діяльності банку (операційні), витрати зі сплати податків та інших обов'язкових платежів. Аналіз витрат використовує результати внутрішньобанківського аналізу в частині аналізу виконання кошторису витрат.

Рівень чистого прибутку в доходах банку аналізується, як правило, на постійній основі, можливий навіть щоденний моніторинг. Така періодичність аналізу забезпечує процес контролю планових показників. Рівень прибутковості діяльності лімітується, з ним порівнюються показники прибутковості ще не здійснених операцій з метою прийняття рішення.

Аналіз рентабельності діяльності повинен враховувати сформований рівень прибутковості діяльності банку та плани його розвитку. В американських банках у середньому рентабельність власного капіталу становить близько 8 %, рентабельність активів – близько 1 %, при частці власного капіталу в активах банку 6–7 % [5]. При цьому зі збільшенням розміру банку показники рентабельності знижуються при одночасному зростанні мультиплікатора капіталу.

6. Методика управління ризиками заснована на взаємозв'язку та взаємозумовленості показників діяльності банку, зокрема рентабельності власного капіталу та рентабельності активів, і ризиків, прийнятих на себе банком за різними напрямками діяльності. Наприклад, ризики можуть розглядатись як фактори, що впливають на рівень чистого прибутку на власний капітал. Аналіз проводиться за такими видами ризиків: балансовий ризик; ризик позабалансової діяльності; ризик,

пов'язаний із зовнішнім регулюванням банківської діяльності; технологічний ризик; ризик поточної ефективності діяльності; ризик ринкової стратегії; ризик дочірніх компаній. Ризик позабалансової діяльності пов'язаний з прийняттям на себе гарантій та видачею поручительств. Ризик регулювання надзвичайно високий в Україні, адже законодавство у сфері банківської діяльності наразі зазнає змін. Технологічний компонент банківського ризику пов'язаний зі зміною технології надання банківських послуг. Ризик поточної ефективності пов'язаний насамперед з управлінням витратами, їх мінімізацією за всіма статтями.

7. Методика аналізу якості менеджменту банку, що розробляється представниками вищого органу управління спільно зі співробітниками служби внутрішнього контролю. Пропонуються такі основні напрями аналізу: рівень компетентності керівництва банку; дотримання чинного законодавства у сфері банківської діяльності; організаційна структура банку, ступінь колегіальності прийнятих рішень; наявність внутрішніх правил діяльності (документів, що описують процедури прийняття управлінських рішень) і практика їх реалізації; існування системи безперервного навчання кадрів; наявність документів про участь банку в реалізації економічної політики регіону, в якому він здійснює свою діяльність; рейтинг банку за оцінкою українських і світових експертів; рейтинг банку в системі НБУ.

Аналіз якості менеджменту оперує в основному якісними, суб'єктивними характеристиками. Відсутність формалізованих критеріїв ускладнює включення результатів аналізу до комплексної оцінки стійкості банку.

Висновки. Загалом до чинників, що справляють негативний вплив на стійкість комерційних банків в Україні, слід віднести: 1) тривалий цілеспрямований підрив їх ділової репутації; 2) надання клієнтами недостовірної інформації; 3) неповернення виданих кредитів, правову неврегульованість цієї проблеми у сфері банківської діяльності; 4) недосконалу оцінку кредитних ризиків; 5) відсутність систематизованих даних про несумлінних позичальників; 6) витік конфіденційної інформації; 7) недосконалість структур, що забезпечують внутрішню та зовнішню безпеку банківських установ [4].

Комплексний аналіз стійкості комерційного банку, що проводиться за шістьма напрямками, виділеними в даній статті, надає менеджменту систему показників для оцінки якості банківської діяльності. Періодичність аналізу повинна забезпечувати систему управління оперативною інформацією та даними для розробки й коригування стратегічних планів розвитку та зростання.

Список літератури

1. Волик Н. Г. Удосконалення моделі комплексного оцінювання фінансової стійкості банків на основі рейтингової системи / Н. Г. Волик // Держава та регіони. – 2009. – № 6. – С. 46–50.
2. Экономический анализ / под ред. Л. Т. Гиляровской. – 2-е изд., доп. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – 615 с.
3. Ключко Л. А. Фінансова стійкість комерційного банку, методи її оцінки та зміцнення : дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.04.01 “Фінанси, грошовий обіг і кредит” / Л. А. Ключко. – К., 2002. – 222 с.
4. Малахова О. Л. До питання щодо забезпечення фінансової стійкості банків в Україні [Електронний ресурс] / О. Л. Малахова. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/2_SND_2007/Economics/19142.doc.htm.
5. Сайт Федеральної резервної системи США [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bis.org>.
Отримано 13.08.2012

Summary

An actual problem of improving the methods instruments of analysis of stability of commercial banks is investigated in the article. Six trends of complex methods of stability analysis of commercial banks are considered. The factors, which negatively affect the stability of commercial banks in Ukraine are defined.

Смерічевський С.Ф. Удосконалення методичного інструментарію аналізу стійкості комерційного банку / С.Ф. Смерічевський, О.І. Клімова // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : збірник наукових праць : заснований у 1999 р. / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2012. – Вип. 35. – С. 33–40.